

---

# ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

---

УДК:574.502

---

## ОЦІНКА ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА В РЕГІОНІ

---

*Берегова В.В. – к.е.н., доцент,  
Сілецька Н.В. – к.е.н., доцент, Херсонський ДАУ*

**Постановка проблеми.** Розвиток економіки України характеризується високою ресурсоемністю виробництва, що спричиняє в народному господарстві значні еколого-економічні збитки. Антропогенний тиск на довкілля призводить до порушення цілісності природних комплексів, до втрати їх екологічних функцій, до погіршення стану здоров'я населення, втрат валового національного продукту та ін. Зменшення цих втрат може бути досягнуто шляхом підвищення еколого-економічної ефективності виробництва і вдосконалення його технологічних систем.

Сучасна екологічна політика полягає насамперед у виведенні з кризової екологічної ситуації підприємств і територій, розробці стратегії економічного розвитку, сумісної зі збереженням навколишнього середовища. Це - найважливіше завдання, яке потребує вирішення адміністрацією великих міст і промислових центрів. Зміцнення екологічної безпеки полягає в перенесенні центру ваги на природозберігаючі галузі економіки, вдосконалення існуючих напрямків господарської діяльності на основі врахування і прогнозування всіх можливих екологічних і соціальних наслідків.

**Стан вивчення проблеми.** Економічна оцінка природних ресурсів характеризує потенціальний господарський ефект від їхнього використання. Тобто, можна визначити величину природно-ресурсного потенціалу фактичним ефектом - чистим прибутком від експлуатації ресурсів. В економічній оцінці ресурсів природного середовища використовуються два підходи – витратний і рентний. Витратний підхід ґрунтується на обліку витрат, які виникають при освоєнні природних ресурсів, а рентний – на обліку диференціальної ренти, що ураховує доходи в разі експлуатації природних ресурсів. Економіко-екологічна (екологічна) оцінка має включати економічні оцінки, але не вичерпується ними. Зважаючи на внутрішню структурованість поняття природно-ресурсного потенціалу, можна зробити висновок, що будь-які концептуальні конструкти, що можуть бути запропоновані для оцінювання величини природно-ресурсного потенціалу та ефективності виробництва, фактично мають бути сценаріями можливого розвитку, або включати такі сценарії як

---

обов'язковий елемент. Саме такими і є більшість відомих із наукової літератури спроб екологічного оцінювання природно-ресурсного потенціалу [1,2].

Програми оздоровлення навколишнього середовища і раціонального природокористування, які розробляються в багатьох регіонах і містах, як правило, включають розділ аналізу екологічної ситуації, який необхідний для виявлення і ранжування основних екологічних і еколого-економічних проблем. Однак методологія аналізу еколого-економічного стану територій відсутня і кожен регіон змушений заново розробляти свою систему екологічних і еколого-економічних критеріїв оцінки.

На думку вітчизняних вчених, екологічні проблеми України неможливо відокремити від економічних проблем. Тому при виробництві продукції, прийнятті та реалізації рішень стосовно розвитку економіки кожного регіону, необхідно їх враховувати, оскільки кожна окрема територія України має свої екологічні проблеми, які впливають на загальний стан країни.

В даний час немає єдиних комплексних соціально-економічних критеріїв техногенного впливу, а методика подібних економічних оцінок недостатньо розроблена. Існуючі методичні підходи зводяться до зіставлення характеристик різних видів забруднень і їхнього впливу з нормованими показниками, з граничними впливами на окремі елементи екосистеми, при цьому відсутнє врахування стану навколишнього середовища в зоні виливу, соціальні наслідки. Це пов'язано зі слабкою розробленістю, а часто і непорівнянністю низки показників, які характеризують економічні і, головне, соціальні й екологічні наслідки розвитку територій.

Деякі питання, що стосуються безпеки і ризику, у даний час не одержали вичерпного опрацювання і щодо них не склалося однозначного уявлення. Найважливіше значення в цьому зв'язку має проблема визначення принципових напрямків і конкретних засобів оптимізації еколого-економічної ефективності природокористування урбанізованих територій.

Споживання дуже великої кількості природних ресурсів через високу матеріалоемність та енергонасиченість промислових об'єктів призводить до значного їх зменшення, зростання собівартості продукції та погіршення еколого-економічного стану у даному регіоні.

Визначенню та класифікації видів ефективності агропромислового виробництва присвячено багато наукових праць як вітчизняних економістів-аграріїв, так і закордонних вчених: В.К.Андрійчука, С.Ф.Покропивного, О.І.Здоровцева, С.І.Кованова, М.В.Свободиної та інших. Проте, враховуючи специфіку галузей агропромислового виробництва, де основним засобом виробництва являється земля, та з огляду на курс на економічні реформи в Україні в період трансформації її до ринкових форм господарювання, питання взаємозв'язку різних форм ефективності, зокрема за принципом екологічних, соціальних пріоритетів перед економічними інтересами аграрників, потребують подальшого вивчення, аналізу та впровадження в практику.

**Методика дослідження.** Методологічною базою дослідження стали наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених з питань оцінки еколого-економічної ефективності агропромислового виробництва. Методичною базою дослідження стали загальнонаукові економічні методи.

**Результати досліджень.** В даний час, для значної кількості регіонів існує екологічна криза природних екологічних систем, що викликано негативними довгостроковими тенденціями збільшення забруднення навколишнього природного середовища.

Основними забруднювачами в Україні є підприємства чорної металургії (33%), енергетики (30%), вугільної промисловості (10%), хімічної та нафтохімічної промисловості (7%) [3]. Колосальне техногенне навантаження на територіях промислово розвинутих областей погіршує загальний стан природного середовища. Найбільш забрудненими областями є Донецька, Луганська, Дніпропетровська, Запорізька.

Через великі обсяги виробництва на території більшості регіонів України спостерігається тенденція зростання відходів. Застарілі технології та обладнання не в змозі забезпечити якісну їх переробку і тим самим зменшити використання первинних природних ресурсів. Так у середньому за рік утворюється 15,5 млн. т золи і золошлакових відходів, а використовується тільки 5 млн. т. Обсяг щорічного утворення шлаків феросплавного виробництва складає 2 млн. т, а використовується тільки 1,3 млн. т [4].

У промисловому виробництві України нараховується 1848 хімічно небезпечних об'єктів, які зберігають, виробляють або використовують близько 273 тис. т різних сильно діючих отруйних речовин. У народному господарстві діє понад 1200 вибухонебезпечних та пожежонебезпечних об'єктів, де зосереджено понад 13,6 млн. т твердих і рідких вибухонебезпечних та пожежонебезпечних речовин [2]. Така кількість небезпечних об'єктів на території України робить ці території ризиковими, екологічно небезпечними і потребує додаткових коштів для запобігання аварій і катастроф техногенного походження.

В 2003-20010 роках в Херсонській області спостерігалася негативна динаміка щорічного збільшення викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря, та наслідки економічної кризи 2009 року зупинили та навіть зменшили зростання викидів (рис.1.). Проте в 2013 році відбулося різке збільшення викидів до позначки 82,3 тис. тонн.

Понад 88% викидів припадає на транспортні засоби та виробничу техніку. За кількістю викидів область посідає 7 місце серед регіонів України.

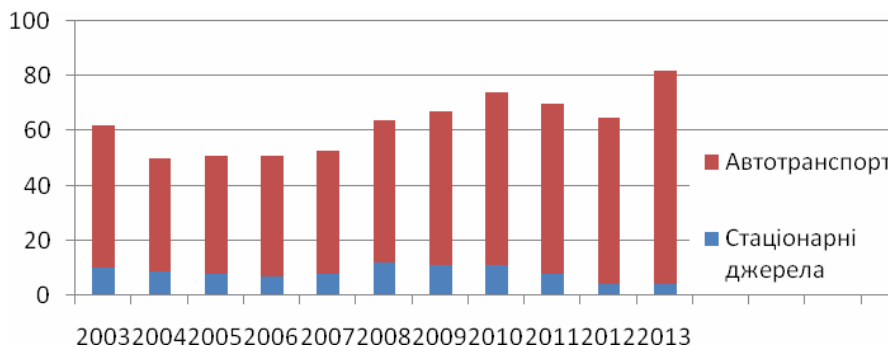


Рисунок 1. Динаміка викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел та автотранспорту за 2003-2013 роки, тис. т.

Основними забруднювачами довкілля області, як і у попередні роки, залишаються підприємства, які займаються виробництвом та розподіленням електроенергії, газу та води (54,8 % сумарних викидів) та підприємства переробної промисловості (27,4%).

Щільність викидів від стаціонарних та пересувних джерел забруднення у розрахунку на квадратний кілометр території області складає 3,13 тонн шкідливих речовин, у розрахунку на одну особу – 82,4 кг, що значно більше, ніж у 2003 р. Основними токсичними інгредієнтами, якими забруднювалось повітря під час експлуатації рухомих транспортних засобів, були оксиди вуглецю (73,8%).

За даними статистичної звітності протягом 2014 року на спеціально відведених місцях та на території 390 підприємств області фактично накопичилось 24,73 тис. т. небезпечних відходів I-III класів безпеки, що на 3 тис. т. менше, порівняно з 2009 роком. З них 0,117 тис. т. належать до I класу безпеки, 0,024 тис. тонн до II класу, 24,59 тис. т. – до III класу.

Взагалі ж, в 2010-2013 роках утворення відходів зросло втричі, проте у 2011 році було знешкоджено (знищено) 62,8 тис. тонн відходів, що практично вдесятеро більше аналогічних показників 2006 року.

Основними утворювачами відходів залишаються: МКП «Виробниче управління водопровідно-каналізаційного господарства м. Херсона», ДП «Херсонський морський торгівельний порт», ПрАТ «Херсонський НПЗ», КП «Очисні споруди» (м. Скадовськ) та інші.

Формування системи показників еколого-економічної діяльності підприємства необхідно починати зі створення цілей, тобто з якою саме метою створюється ця система показників.

Головною метою сільськогосподарських підприємств є максимізація отримання продукції та прибутку. Разом з тим, у результаті сільськогосподарського виробництва з'являються так звані зовнішні фактори, що проявляються у постійному впливі природокористувачів на елементи навколишнього середовища. Основна маса таких впливів пов'язана з виникненням негативних зовнішніх ефектів, які при цьому при управлінні діяльністю не беруться до уваги суб'єктами господарювання.

Загострення проблеми постає у тому, що нині спостерігається недооцінка екологічного фактору та низький рівень екологічного самосвідомість при управлінні сільськогосподарськими підприємствами. Тому при оцінці економічної ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств необхідно урахувати екологічні фактори та їх вплив на фінансові результати та інші показники ефекту.

Ціль – забезпечення стабільного розвитку економіки сільського господарства при одночасному зниженні, усуненні або запобіганні негативного впливу на навколишнє середовище. При цьому вхідною інформацією повинні виступати державні та регіональні стратегії соціально-економічного розвитку та вимоги до екологічної безпеки території.

Ефективність реалізації (використання) відтворювального потенціалу залежить не тільки від техніки та технології, але й від способу організації процесу реалізації природно-ресурсного потенціалу [3], який визначається сукупністю управлінських рішень та нормативно-правовими форматами здійснення

сільськогосподарської діяльності. Узагалі, економічний устрій країни визначає як загальну систему при родокористування з усіма її атрибутами (обсягами видобутку, переробки і споживання ресурсів, ефективністю, характером взаємовідносин, відповідальністю перед майбутніми поколіннями), так і фінансово-економічний механізм захисту навколишнього природного середовища [4]. Відповідно до принципу єдності [1], АПК можна розглядати також і як інструмент, який реалізує процедуру вимірювання величини національного (регіонального) природно-ресурсного потенціалу. У природно-ресурсному потенціалі можна виділити ту складову, що реалізується у даний момент часу в результаті взаємодії АПК (країни, галузі, підприємства) з природними екосистемами. Саме відношення величини цієї складової до величини інтегральної оцінки природно-ресурсного потенціалу може слугувати в якості міри економіко-екологічної ефективності природно-ресурсного потенціалу.

Таким чином, мірою ефективності використання продукційного потенціалу може бути відношення:

$$EL = V(L)/P(L) \quad (1)$$

Зрозуміло, що підвищення ефективності використання природно-ресурсного потенціалу означає максимізацію відношення  $EL$ . Саме такий підхід використовується в екології, але ігнорується в економіці, з точки зору якої оцінці підлягають тільки зусилля людини та їхня ефективність.

З метою виявлення найбільш значимих показників та їх функцій пропонується застосовувати SWOT-аналіз, економіко-математичні методи, факторний аналіз, індексний аналіз, логарифмування тощо. Це дозволить: виявити основні проблеми; встановити цілі еколого-орієнтованої діяльності, планів та програм з перспективою на майбутнє; проводити моніторинг виконання цілей, що були встановлені; визначити ефективність еколого-орієнтованої діяльності підприємства; використання інформації з метою подальшого планування керівниками підприємства, органам влади та іншим зацікавленим особам; налагодити екологічний облік та аудит на підприємстві; використовувати систему показників еколого-економічної діяльності органами влади з метою спрямування діяльності підприємства відповідно до державних та регіональних пріоритетів еколого-економічного розвитку шляхом застосування певних регуляторів (адміністративних, фінансових, інституціональних); здійснити перехід від моделі адаптивного розвитку підприємства до моделі превентивного й активного розвитку.

Також слід зазначити, що формування системи показників еколого-економічної діяльності повинно базуватися на аналізі рекомендованих національних, галузевих та регіональних показників сталого розвитку.

Основними стратегічними орієнтирами забезпечення гармонізації еколого-економічних відносин на регіональному рівні повинні стати:

- посилення ролі та відповідальності місцевих органів самоуправління у вирішенні екологічних проблем;
- постійне впровадження та посилення управління інноваційними процесами, вдосконалення екологічно чистих технологій, поширення стандартів екологічного менеджменту тощо;
- забезпечення чіткого розмежування повноважень між центральними та регіональними гілками влади та відомствами з одночасним посиленням їх від-

повідальності щодо підвищення рівня інновативності в еколого-економічній сфері та дієвості еколого-економічних реформ [5].

Оскільки в умовах прискорення темпів науково-технічного прогресу з одного боку, та загострення уваги на ресурсно-екологічній безпеці - з іншого, особливого значення набуває процес розробки стратегії розвитку регіону з урахуванням її ресурсно-екологічних можливостей і оптимізації територіальної структури економічної системи., то економічною мотивацією її подальшого зростання є врахування світових тенденцій розвитку і вдосконалення господарських зв'язків, орієнтація на ефективний пошук альтернатив щодо ресурсозаміщення у всіх сферах виробничої і невиробничої діяльності тощо. У даному контексті необхідно зазначити, що на сучасному етапі важливо забезпечити максимально повну реалізацію економічного потенціалу регіонів у стратегії формування високопродуктивної еколого-економічної системи.

Отже, одночасне врахування економічних та екологічних показників в управлінні сільським господарством дозволить підвищити ефективність використання природних ресурсів, що призведе до зниження антропогенного навантаження на навколишнє природне середовище, та покращить фінансові результати діяльності. Крім того, при визначенні еколого-економічної ефективності сільського господарства маєтись на увазі створення нових та удосконалення традиційних методів щодо обґрунтування доцільності виробництва та шляхів впливу на економіку підприємства з метою спрямування його діяльності на еколого-орієнтовану.

Методика визначення еколого-економічної ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств базується на системі взаємопов'язаних економічних та екологічних показників.

У зв'язку з різноманіттям еколого-економічних показників, в силу специфіки сільського господарства, необхідно провести аналіз показників відповідно до їх функціонального призначення, місця, яке вони займають у системі планування та регулювання.

Слід зазначити, що при визначенні системи еколого-економічних показників функціонування сільськогосподарських підприємств слід урахувати наступні фактори: недоотримання продукції у зв'язку з погіршенням якості природних ресурсів; вилучення земель з сільськогосподарського обороту в наслідок їх забруднення; зниження продуктивності праці.

Еколого-економічна ефективність визначається ступенем використання матеріально-технічної бази, рівнем науково-технічного прогресу, економічним механізмом господарювання, введенням принципів еколого-орієнтованої діяльності.

Критерієм еколого-економічної ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств виступає вирішення задач щодо задоволення продовольчої безпеки, що досягається при оптимальних виробничих витратах одночасно забезпечуючи мінімальний вплив на навколишнє середовище. За допомогою такого критерію, можливо одночасно оцінити в якій мірі процес виробництва задовольняє суспільні потреби у продовольчому забезпеченні, наскільки дотримуються у галузі нормативи антропогенного навантаження на навколишнє природне середовище і які фінансові результати при цьому досягаються.

Що стосується показника еколого-економічної ефективності, то це інтегральний показник, який відображає ефективність використання у процесі

виробництва наряду з матеріальними та трудовими ресурсами, затрат, пов'язаних з попередженням або ліквідацією забруднення природного середовища, що виникають у результаті сільськогосподарської діяльності, а також втрат продукції внаслідок погіршення екологічного стану навколишнього стану. Оцінка еколого-економічної ефективності передбачає не лише визначення результативних показників за підсумками виробничого періоду, а й порівняння їх з нормативним значенням.

**Висновки.** З метою підвищення ефективності та конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва з перспективою на майбутнє, необхідно урахування екологічних та економічних факторів у процесі аналізу, планування та регулювання еколого-орієнтованої діяльності аграрних підприємств.

Таким чином, можна відзначити, що використання основ планування у фінансовому регулюванні еколого-економічної діяльності дозволить вирішити ряд перспективних задач еколого орієнтованого розвитку території. А це, в свою чергу, потребує значно посилити увагу до процесу планування на всіх рівнях господарського управління, бо як засвідчує досвід країн з розвинутою ринковою економікою, планування було і залишається системоутворюючим елементом регулювання економіки на всіх рівнях управління.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Васюкова Г.Т. Екологія: підручник для ВНЗ / Г.Т. Васюкова, О.І. Ярошева. – К.: Кондор, 2011. – 524 с.
2. Качинський А.Б. Екологічна безпека України: системний аналіз перспектив покращення / А.Б. Качинський. – К.: НІСД, 2011. – 312 с.
3. Джигерей В.С. Екологія та охорона навколишнього природного середовища: навч. посіб. / В.С. Джигерей. – К.: Знання, 2012. – 422 с.
4. Макарова Н.С. Економіка природокористування: навч. посіб. / Н.С. Макарова, Л.Д. Гармідер, Л.В. Михальчук. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 322 с.
5. Stephen Trudgill. Barriers to a Better Environment: What stops us solving environmental problems? – London: Belhaven Press, 2010. – P. 86–87.

УДК 504,062 (477)

## РЕНТНИЙ ПІДХІД У СИСТЕМІ СУЧАСНОГО ВОДОКОРИСТУВАННЯ ЯК ВАЖЛИВИЙ ІНДИКАТОР ФОРМУВАННЯ ВОДНОГО РИНКУ

*Грановська Л.М. – д.е.н., професор,  
Приндюк К.С. – аспірант, Херсонський ДАУ*

**Постановка проблеми.** Водні ресурси відіграють значну роль в економіці кожної країни. Забезпеченість водними ресурсами – один із важливих показників, який характеризує економічний розвиток країни. Україна відноситься до числа найменш забезпечених водою країн Європи й характеризується при цьому одним з найвищих рівнів водоспоживання та техногенного навантаження на водний басейн.